

Kiss Lajos András

RAGÁLYOK KORA – TÖPRENGÉSEK RENDKÍVÜLI ÁLLAPOT IDEJÉN 1.

2021-03-25 | ESSZÉ

A glóbusz egészét sújtó Covid-19-es járvány feladta a leckét a „lét egészéről” és a „létezés értelméről” töprengő filozófusoknak is. Mi történik itt voltaképpen? És főképpen: mi lesz a világgal ezután? Talán előbb vagy utóbb – egy következő járványig? – az élet visszatér a régi kerékvágásba? Vagy nem, ahogy számos kortársunk látja: holnaptól mindent másképpen kellene csinálni? ^[1]

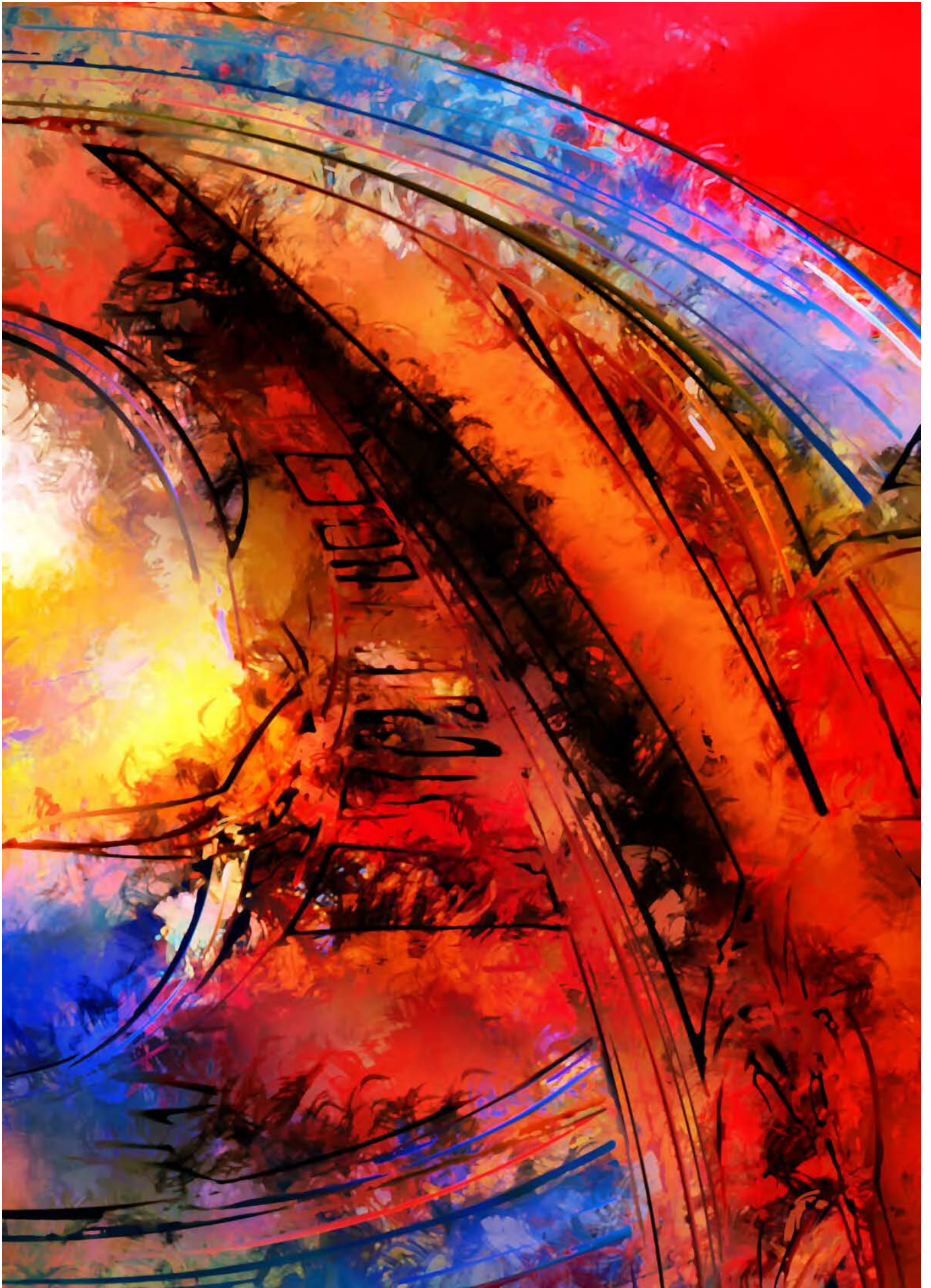
Gerard Delanty hat reprezentatív filozófiai álláspontot foglal össze, amelyek mindegyike tartalmaz valamit az igazságból anélkül, hogy bármelyikük is igény tarthatna a kizárólagosságra.

utilitarista felfogás

Európában a koronavírus járványra elsőként a brit kormányzat reagált, a szokott utilitarista közelítéssel. Képviselhető-e a közösség érdeke rengeteg embertársunk halála árán? Mégis talán a sokak által elátkozott (és

meglehetősen kegyetlen) szociáldarwinista stratégiát kellene követniük, hogy minél gyorsabban elérhető legyen a nyájimmunitás? [2] A nyájimmunitás ötlete az első pillanatban nem tűnt rossz gondolatnak, és látszólag összeegyeztethető az utilitarista elvekkel is. Csakhogy a politika szereplőinek rövidesen szembesülniük kellett a ténnyel, hogy még a jól szervezett brit egészségügy sem tud megbirkózni a súlyosan megfertőzött embertömeeggel, s az utilitarista pozíción radikálisan változtatni kell. Hamarosan az is világossá vált, hogy nem lehet a közjó realizálását az anyagi javak maximalizálásaként felfogni, és a „legfőbb jó” elérése a közérdek. Csakhogy ez a „cél szentesíti az eszközt” következménnyel jár, s alig különbözik a Peter Singer által megfogalmazott alapelvtől, hogy a saját érdekek sohasem lehet nagyobb súlya, mint a többségi érdekek. Az utilitarista felfogás alapján hozott döntések velejárója, hogy némelyek hátrányt szenvednek. Az elmélet eleve csak akkor működőképes, ha a kívánt célt pontosan meg lehet határozni, illetve a vesztesek száma elenyésző. Viszont ha csak kevés, ráadásul bizonytalan ismerettel rendelkezünk, és a vesztesek száma magas lehet, az egész fabatkát sem ér.

A brit politológus szerint az utilitarizmus egyik alternatívája Kant „rigorózus” erkölcsi felfogása, hogy az emberi élet abszolút érték, amely nem tekinthető eszköznek. A koronavírus-járvány kapcsán megfogalmazott filozófiai álláspontok közül Jürgen Habermasé áll a legközelebb a kanti szándékética normatív eszményéhez. „Az állam törekvésének, hogy minden ember életét megmentse, abszolút prioritása van. Ezért szakítani kell a 'nemkívánatos gazdasági költségek elkerülését' célzó utilitarista felfogással.” [3] Vagyis az emberi életek értékét nem lehet pénzzel mérni. A kantiánus érvelés ugyan jóval következetesebbnek tűnik, mint a haszonlevű, de nem számol azzal, hogy az államok mindig korlátozott erőforrásokkal rendelkeznek. A kanti álláspont megkövetelné az államtól, hogy próbálkozzon azok életének megmentésével is, akik túl betegek, hogy egyáltalán remény legyen a felgyógyulásukra. Akár azon az áron, hogy ez a „következetes elven nyugvó döntés” elvonja a szükséges erőforrásokat a megmenthetők kezelésétől. [4] Noha napjaink utilitaristái kizárólag az orvostudomány „objektív” szempontjait tartják elfogadhatónak a beteglisták összeállításakor, álláspontjuk mégis rossz érzéseket kelt. Ha csak egyszer is elfogadjuk, hogy mérlegre tehető az emberi élet értéke, kaput nyitunk a szelekciós technikák előtt, és sejtelmünk sincs, mi lesz az egész vége...

A „megmenteni / nem megmenteni” dilemma mellett az emberi együttélés szabályozhatóságának más kérdéseit is felszínre hozta a világjárvány. A sokkoló halálozási adatok láttán az államok világszerte egyre több, a magánélet szférájába durván beavatkozó intézkedéseket hoztak (és hoznak). Elég csak a kötelező maszkviselésre, a társadalmi távolságtartásra, a kijárási korlátozásokra, az iskolabezárásokra és más, korábban szinte elképzelhetetlen előírásokra és tiltásokra gondolnunk. Ezeket az intézkedéseket a világ minden részén tiltakozások és bírálatok sora követte (és követi), amelyek gyakran erőszakos utcai zavargásokká fajulnak. De a spontán haragkitörések nem teljesen megalapozatlanok, ráadásul számos filozófus is próbálkozik, hogy elmélettel segítse a „passzióvandalizmus” különféle változatait. Az állami beavatkozások radikális ellenfelei között egyaránt találhatók „libertárius individualisták” és radikális baloldalak. A liberálisok a magánélet szentségének megsértését nehezményezik, napjaink neomarxizmusának egyik legszínvonalasabb képviselője, Giorgio Agamben viszont az „állandósult rendkívüli állapot” rémét vetíti előre. Agamben helyzetértékelése logikusan következik korábban kidolgozott, a Michel Foucault-féle biopolitikánál „radikálisabb” teóriájából. [5] Agamben szerint a biopolitika nem a modern nemzetállamok találmánya, a szuverén hatalom már a nyugati világ hajnalán is biopolitikai jelleget öltött. Ami Agamben számára igazán új és felettébb nyugtalanító a járvány állami „kezelésében”, hogy „ezekben az intézkedésekben világosan látható: a rendkívüli állapot a hatalomgyakorlás normális paradigmájává vált.” [6] Vagyis a politikai döntések rávilágítottak a liberális államok eddig rejtőzködő „zsarnoki ösztönére”. [7] A nyugati társadalmak militarizálása akár már rövid távon veszélyes: a politikai hatalom birtokosai egyre kevesebb hajlandóságot mutatnak visszatérni a „normális állapotokhoz”, s ezzel párhuzamosan a lakosság jelentős része is „hozzászokik” a rendeleti kormányzás gyakorlatához. „Az a társadalom, amely folyamatosan a rendkívüli állapot keretei között él, többé nem szabad társadalom. Mi most tényszerűen olyan társadalomban élünk, amely feláldozta a szabadságot az úgynevezett biztonság kedvéért, és arra ítélte önmagát, hogy szakadatlanul a szorongás és a bizonytalanság állapotában éljen.” [8]

a felügyelet militarizált formái

Agamben eléggé magára maradt radikális nézeteivel, bírálói szerint azok még az összeesküvés-elméletek önkényes interpretációs technikáitól sem mentesek. Vajon az államnak, teszi fel a kérdést Gerard

Delanty, valóban világjárványra van szüksége, hogy a rendkívüli állapotot a hatalomgyakorlás permanens formájává tegye? Aligha. „Éppen az olasz állam került

nemegyszer olyan helyzetbe, hogy még az egészségügy alapvető feladatait is csak nehezen tudta megoldani, nemhogy az egészségügyi diktatúra bevezetését fontolgatta volna. Mégis egyértelmű a tendencia, hogy a hatalom kiépítse a felügyelet militarizált formáit, és az intézkedéseknek sokszor valóban nincs közük a világvárvány megfékezéséhez.” [9] Noha a brit politológus szerint Agamben valószínűleg túl messzire megy a járvány politikai instrumentalizálásában, abban igazat ad neki, hogy jó néhány országban a rendkívüli állapot új normalitásként jelent meg a „hatalomgyakorlás művészetében”. [10]

A bolgár származású politológust, Ivan Krasztevet szintén nyugtalanítják a megszorított rendkívüli állapotok (*Ez már a holnap? Hogyan változtatja meg a pandémia Európát*). Miután 2020 márciusában hazatért szülőhazájába, és átmenetileg barátja vidéki otthonában rendezkedett be, nem tudott szabadulni a kérdéstől, hogy a Covid-19 mennyire változtatja meg a világot. „Úgy vélem, bizonyos fejlődésirányok és konfliktusok már a vírus előtt is velünk voltak, határaik a poszt-koronavírus világában még pontosabban kirajzolódnak majd. Az volt a benyomásom, hogy zavaros, a globalizációs folyamatoknak véget vető évtized marad mögöttünk, és alapvetően átalakul politikánk, gazdaságunk és megszokott életmódunk.” [11] Krasztev már március végén valószínűsítette, hogy a politikusok egyre inkább a természettudósok tanácsaira hallgatva hozzák meg döntéseiket, illetve hogy a hagyományos nacionalizmus és a Big-Data-autoritarizmus bizarr szövetségre lép. Továbbá csökken az Egyesült Államok geopolitikai és gazdasági dominanciája (noha korántsem biztos, hogy ennek a változásnak Kína lesz az egyértelmű nyertese). Ha rosszul alakulnak a dolgok, középtávon akár az Európai Unió szétesésével is számolhatunk. Persze a jövőre vonatkozó kijelentéseink mindig bizonytalanok, s mint Alekszandr Herzen írta egykor: „a történelemnek nincs librettója”. [12] Mindenesetre a koronavírus megfékezésére irányuló erőfeszítéseknek többféle üzenete is lehet. Hiba lenne pusztán „járványügyi kérdésként” értelmezni. A „küzdelem” sikeressége vagy sikertelensége jelentősen befolyásolhatja a liberális demokráciák és az autoriter rendszerek között zajló verseny „végeredményét”. De valószínű, hogy a siker vagy a sikertelenség nem függ a politikai berendezkedés mikéntjétől. Kína, Szingapúr vagy Dél-Korea, noha eltérő politikai szisztémával rendelkeznek, a politikai vezetésbe vetett bizalom tekintetében a világ top tíz országába tartoznak. Tehát a sikeres védekezés valószínűsíthető okát az állampolgárok „bizalmában” kell keresnünk, nem a politikai rendszer milyenségében. [13]

De – folytatja Krasztev – a járvány mégiscsak felerősítette a jövő kívánatos politikai berendezkedéséhez kapcsolódó vitákat. A társadalmi nyilvánosság civil szereplői számára a politikai képzelőerő felszabadulását hozta a járvány, a hivatásos politikusok viszont alig várják, hogy újra minden a régi kerékvágásban menjen. Pedig már ma is jól érzékelhető, hogy a világfolyamatok új irányt vesznek. „A koronavírus a szó szoros értelmében vett globális válság. Délen valószínűleg még súlyosabb gondokat okoz. Az ENSZ világélelmiszerügyi programja már korábban is figyelmeztetett, hogy a bizonytalanná váló élelmiszerellátás miatt 2020 végére megduplázódik, és 265 millióra nő éhező embertársaink száma. Nem zárható ki az sem, hogy helyi háborúk sora robban ki a világban, és újabb menekültáradat indul útnak. De a legvalószínűbb, hogy a Covid-19 miatt Európában lesznek a legradikálisabb politikai változások, mert a világjárvány éppen az európai projekt alapjait teszi kérdésessé, mindenekelőtt a meggyőződést, hogy a kölcsönös függés a biztonság és a jólét elengedhetetlen feltétele. Ezért úgy gondolom, az Európai Unió a jövőben nem maradhat olyan, mint eddig volt.” [14] Akár szét is eshet, mint egykor a Római Birodalom. De jól is alakulhatnak a dolgok, mivel az Európai Unió mindig a „globalizáció gyermeke” volt,

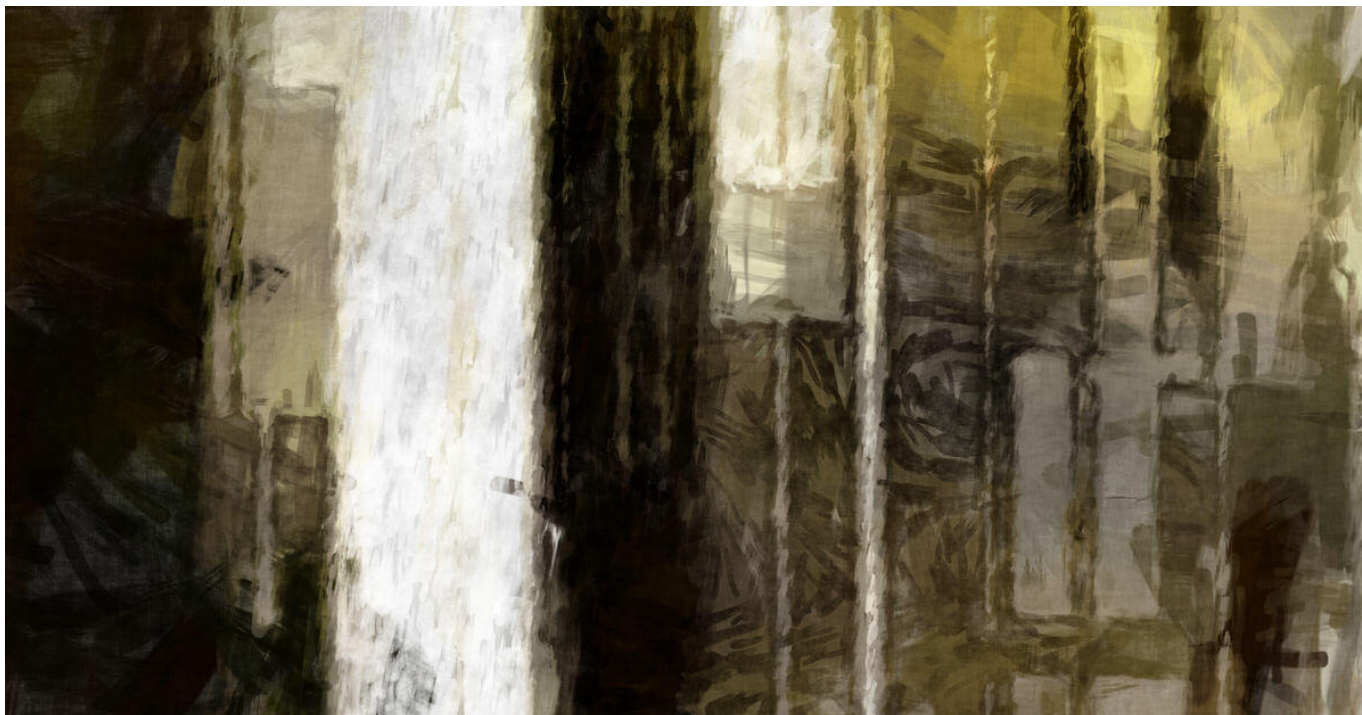
a mostani „deglobalizációs” folyamatok akár új típusú integráció előhírnökei lehetnek. „Valamit azért világosan kell látnunk: ez olyan válság, amelyet az Európai Unió nem sumákolhat el.” [15]

2015-ben, a menekültválság csúcsán Európa szinte minden országában ismételték: „A migránsok nem, de a turisták igen!” Mára alapvetően megváltozott a helyzet. A menekültek jelentős része továbbra is ott toporog az Európai Unió határainál, a turisták meg eltűntek. Pedig, írja Krasztev, eddig éppen a turisták jelentették a Janus-arcú globalizáció szebbik arcát. A nacionalizmusok mindenfelé új erőre kaptak, ami nem csoda. Ha a világjárványok történetét nézzük: az idegenellenesség megerősödése általános jelenség volt. Most is mindenki a másikat hibáztatja, kiváltképp a kínaiakat. Ugyanakkor a jelenlegi „maradj otthon” nacionalizmus mégis más, mint a 2015-ös etnikai nacionalizmus. Mit jelent az otthon? Krasztev elsősorban a saját, jórészt Angliában munkát vállaló honfitársaira gondol, akiknek meglehetősen bizonytalan az otthon fogalma (mint a több milliónyi lengyel, magyar, ukrán stb. kelet-közép-európai sorstársuknak). De ugyanezt a kérdést fel lehet tenni a „törzsökös britek” nézőpontjából is: vajon a mi hazánk most már otthona a nálunk élő kelet-európaiaknak? „A Covid-19 a kulturális nacionalizmust az egészségügyi ellátáshoz kapcsolódó nacionalizmussal pótolta – olyan idegenellenességgel, amely lényege szerint területi és inkluzív. Az idegen többé nem az, aki nem itt született. Az aktuális lakhely fontosabb, mint az útlevél. A fejlődés legszebb példája Portugália. Aznap, amikor a portugál kormányzat az egész országra kiterjedően elrendelte a kijárási tilalmat, arról is döntött, hogy minden külföldit, akinek a menedékjogi vagy az állampolgárság megszerzésére vonatkozó kérelmét a hatóságok még nem intézték el, legkésőbb július 1-ig állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező személyként kell kezelni.” [16] A 2015-ös menekültválság idején, illetve a következő években szinte mindig azokról folyt a nyilvános vita, akik ugyan még nincsenek itt, de bármikor idejöhetnek. Ebben a vírusválságban viszont azok lettek érdekesek, akik már itt vannak. A globalizáció kiteljesedése jó ideig azt a látszatot keltette, hogy a politikai döntések területi alapjai fokozatosan erodálódnak és elvesztik jelentőségüket. A vírusjárvány előidézte „maradj otthon” nacionalizmus újfent bevonta a területet a döntési mechanizmusba. A nyugat-európai országokban munkát vállaló sok millió lengyel, bolgár, román és magyar állampolgárnak tudomásul kellett venni, hogy csak a korlátozások felfüggesztését vagy legalábbis az enyhítését követően látogathatnak haza.

vidéki izoláció

Az európai országok tehetőse polgárai gyakran több saját lakással is rendelkeznek; a nagyvárosi állandó lakhelyük mellett vidéki, rendszerint kellemes hegyvidéki vagy tengerparti ingatlanok is rendelkezésükre állnak. Sokan közülük igyekeztek mihamarabb elhagyni a veszélyes nagyvárosi miliót, és a biztonságosnak vélt vidéki izolációra rendezkedtek be, amivel persze kivívták a náluk jóval szerényebb életkörülményekhez szokott állandó lakosok haragját. „A helyzet különös iróniája, írja Krasztev, hogy Európában a kétlakásos életforma a középkori pestis hagyatéka. Miután a 14. századi Európában is felbukkant a fekete halál, a reneszánsz Itália tehetőse városlakói sok pénz fektettek vidéki ingatlanok vásárlásba, hogy a válságos időkben is megfelelő mennyiségi élelmiszer álljon rendelkezésükre. Főképpen azokban a nyári hónapokban töltöttek sok időt vidéken, amikor a pestis a leginkább tombolt a városokban. A gazdag családok egyre jobban élvezték a vidéki nyugalmat. A második lakás a jelenlegi pandémia idején is biztos kikötőnek tűnik, csak hogy a helyiek nem nagyon örülnek nekik.” [17]

A pandémia másfajta „szelekciós mechanizmusokat” is felszínre hozott. A 20. század rémálma egy esetleges atomháború volt, amely a földi élet teljes megsemmisítésével fenyegetett. Igaz, a koronavírus-járványt ugyancsak globális fenyegetettségként éljük meg, de a fenyegetettség mértéke nem egyenletesen oszlik meg a különböző nemzedékek között. A fiatalok, akiknél a betegség általában nem okoz súlyos tüneteket, nehezen veszik tudomásul a korlátozásokat, míg a szüleik vagy a nagyszüleik okkal féltik az életüket. Ebben a tekintetben a pandémia a klímaváltozásra emlékeztet, amely ugyancsak globális katasztrófa, mégsem egyformán érinti a különböző embercsoportokat. [18] A klímaváltozás alapvetően „geográfiailag” szelektál, a koronavírus-járvány meg – az életkor mellett – inkább a már eddig is meglévő társadalmi/anyagi különbségeket teszi élesebbé. Például az Egyesült Államok fekete közösségeiben sokkal inkább terjed, mint a fehér középosztály soraiban. Az állásaikat is leginkább a rosszul fizetett és alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők veszítették el, a diplomásoknak jóval több lehetőségük van táv- vagy részmunkaidősként dolgozni.

Ivan Krasztev ugyan korántsem annyira pesszimista, mint Agamben, de ő sem zárja ki a liberális demokráciák további erodálódását. Megemlíti a manapság sűrűn elhangzó „lassú tűzön felforralt béka” analógiáját: hogy a rendkívüli állapotra hivatkozva törvények és jogszabályok garmadája hozzászoktat bennünket az autoriter politikai rendszerekhez. Žižekkel ellentétben, Krasztev a kötelező szociális távolságtartást is a demokráciadeficit jeleként értelmezi. Könyve utolsó fejezetében a járvány paradoxonjait sorolja. Az első, hogy láthatóvá teszi a globalizáció árnyékos oldalát, de az így feltáruló látvány maga is globális jelenség. A vírus ugyan izolál bennünket, de szinkronizál is: a Föld lakói eddig még sohasem tapasztalták meg, milyen szorosan egymáshoz láncoltak. A második, hogy korlátok közé szorítja a nemzeti bezárkózásra irányuló – és az utóbbi években megerősödő törekvéseket. Most a nemzetek nem egymás ellen harcolnak. A 2015-ös migránsválságtól is különbözik a mai helyzet, mert a láthatatlan ellenséggel szemben nem lehet a nacionalista szenvedélyeket felébreszteni. „A pandémia olyan válság, amely lehetővé teszi a földlakóknak, hogy megtapasztalják kölcsönös függésüket és egymásrautaltságukat. Talán még arról is gondoskodik a vírus, hogy újra higgyünk a tudományban és az észszerűségben. Így nem is a pandémia tölt el félelemmel, hanem hogy a világpolitika irányítói képtelenek kollektív választ adni a válságra. Ezért vagyok pesszimista.” [19] Sajnos, a legtöbb ember emlékezete rövid, és ez újabb paradoxonra hívja fel a figyelmet. Amíg nagy a baj, összezárunk és ügyelünk egymás biztonságára. Mihelyt gyengül a vírus fertőzőképessége, hajlamosak vagyunk megfeledkezni az egésztől, és lassan már abban sem hiszünk, hogy a

fenyegetés valóságos volt. A legfőbb paradoxon, hogy noha az Európai Unió országai rendre lezárják a határaikat, és a polgárok kénytelenek a négy fal között tölteni napjaikat, mégis: most sokkal inkább kozmopoliták vagyunk, mint valaha. „Talán ez az első alkalom a történelemben, hogy az emberek a világ minden szegletén ugyanarról beszélnek, és ugyanaz a szorongás vesz rajtuk erőt. Mindenütt órákon át a tévék és a számítógépek képernyője előtt ülnek, s azt elemezgetik, mi történik náluk és a világ többi részén.” [20] Ritka pillanatai ezek az emberi történelemnek, mert most valóban úgy érezhetjük, hogy ugyanahhoz a világhoz tartozunk. Ez mégis némi optimizmusra ad okot. Eddig általában úgy vélekedtünk, hogy csak a mindig úton lévő, „szuper-mobil” embertársaink lehetnek kozmopoliták. Most az látjuk, hogy otthon, a fotelben ülve is univerzális perspektívából értelmezhetjük a világban zajló eseményeket. Kicsit mindenki „Immanuel Kantta lényegült át”. A Königsbergi bölcs ugyanis sohasem hagyta el szülővárosát, de élete során Königsberg több birodalomhoz is tartozott. „A globalizáció vagy a deglobalizáció paradoxonjai talán éppen vele kezdődtek. A Covid-19 a világra nyitottsággal oltotta be a glóbuszt, miközben az államok a globalizációval szemben foglalnak állást.” [21]

Úgy vélem, Krasztev helyzetértékelése és prognózisa leginkább „óvatosan optimista”. Hozzá képest Slavoj Žižek jóval radikálisabb, szinte „forradalmi”. A *Pandemic Covid-19 Shakes the World* című munkájában írja, hogy a pandémia egyértelművé tette számunkra: csak két választásuk maradt, „a barbárság vagy az új alapokra épülő kommunizmus”. [22] Žižek meglehetősen iróniával kommentálja a gazdag nyugati országok járvány elleni védekezését. „Minket, hétköznapi embereket, akik kénytelenek a vírussal együtt élni, mostanában szakadatlanul azzal a retorikai fordulattal bombáznak, hogy 'Ne pánikoljatok!'... és aztán csupa olyan jelenséggel kell szembesülnünk, ami kizárólag pánikot eredményezhet. Ez a helyzet azokat az emlékeket idézi bennem, amelyeket fiatalon, egy hajdan volt kommunista országban szereztem. Amikor a kormányzat illetékes tisztviselői biztosították a lakosságot, hogy nyugodjon meg, pánikra semmi ok, tudtuk, hogy éppen a vezetőink vannak a legnagyobb pánikban.” [23]

Nem kétséges, a világjárvány magát a „kapitalista vírust” tette láthatóvá, és mint egy ébresztőcsengő arra figyelmeztet, hogy itt az ideje felébredni, és a piac zsarnokságától megszabadulni. [24] Az államok mindenütt jelentős pénzüsszegeket felemésztő foglalkoztatási programokat hirdetnek, de a fogyasztás drámai visszafogása azt a benyomást kelti, mintha a kormányok hirtelen maguk fordultak volna a kapitalista logika ellen. „Az Egyesült Királyságban a Boris Johnson-féle kőkemény jobboldali kormányzás

olyan mértékben emelte az állami kiadásokat, amely szinte elképzelhetetlen lett volna bármilyen baloldali kormány számára.” [25] Tehát a kapitalizmus az, amit elsőként padlóra küldött a járvány. Egyelőre nehéz megjósolni, meddig tart ez az egész, és a végén ki lesz a legnagyobb nyertes. Igaz, Žižek egy sor kérdésben osztja Agamben helyzetértékelését, de a lényegyet tekintve másfajta következtetésre jut. Szerinte a túlélés vágya a kötelező szociális távolságtartás ellenére a szolidaritás újfajta szövetségeit teremtheti meg. Delanty azonban joggal kifogásolja, hogy Žižeknek nincsenek egyértelmű és a gyakorlatban is kivitelezhető javaslatai, miképpen lehetne ezeket az újfajta szolidaritásközösségeket létrehozni.

digitális kontroll

Byung-Chul Han, koreai/német filozófus a múlt év márciusában írta, hogy a koronavírusnak éppen az a lényege, hogy radikálisan elválasztja egymástól az embereket. Nehéz tagadni, hogy az izoláció nélkülözhetetlen eszköze a járvány „kontroll alatt tartásának”. És ebben az ázsiai országok sokkal jobbak, mint az európaiak. De miért jobbak az ázsiaiak, mint mi? Az ázsiai országokban már eleve létezik egyfajta autoriter mentalitás, amely jórészt a kulturális tradícióból ered. „Itt az emberek kevésbé vonakodóak és jóval tisztelettudóbbak, mint Európában. Az állam iránt is nagyobb bizalommal vannak. És nemcsak Kínában, hanem Koreában vagy Japánban is sokkal szigorúbb elvek mentén szervezett a mindennapi élet, mint Európában. Amikor szembesültek a vírus megjelenésével, az ázsiaiak rögvest rábízták magukat a digitális kontrollra. Úgy gondolkodnak, hogy a Big Data hatalmas lehetőség a vírus elleni védekezésben. Ázsiában nemcsak a virológusok és az epidemiológusok küzdenek a járvány ellen, hanem az informatikusok és makroadat-specialisták is. Ez a paradigmaváltás Európában még nem következett be.” [26] Az ázsiai országokban a digitális adatvédelemnek nem sok nyoma van. Még az olyan liberálisnak mondott államokban, mint amilyen Japán vagy Dél-Korea sem igen beszélnek róla. Kínában pedig ma már olyan digitális kontroll-rendszerek működnek, amelyeket az európaiak elképzelni sem tudnak. A kínaiaknak nagyon oda kell figyelniük, hogyan viselkednek és kommunikálnak a hétköznapiakban. „Minden polgár szociális viselkedését rendszeresen értékeli. Kínában egyetlen olyan pillanata sincs az életnek, amelyet ne ellenőriznének a hatóságok. Minden klikkelést, minden vásárlást, minden személyes kontaktust felügyelnek a közösségi hálózatokon. Aki az utcán piros lámpánál megy át a másik oldalra, abban a pillanatban összeütközésbe kerül a hatalmi szervekkel, vagy rögvest elítélő kommentárokat tesznek közzé róla a közösségi hálón, amelyeket aztán pontlevonás követ.” [27] Aki viszont szabálykövető, és egészségesnek mondott ételeket vásárol az online felületeken, illetve rendszerbarát újságokat olvas, plusz

pontokat kap. Ha megfelelő számú pontot gyűjt össze, utazhat külföldre, kedvezményes hitelt vehet fel, és más, ezekhez hasonló előnyökben részesül. Byung-Chul Han mindezt azzal egészíti ki, hogy a kínai nyelv sem ismeri a „privátszféra” fogalmát. Ezért a kínaiak többségét nem zavarja az a kétszáz millió térfegyelő kamera, amelyekkel mindenfelé találkozni az ország közterein, illetve újabban a lakóházak folyosóin is. Mindenesetre a digitális kontroll hatalmassá duzzadt infrastruktúrája hatékony eszköznek bizonyult a járvány féken tartására. „Ázsiában nem igazán hangsúlyos az individualizmus. Persze az individualizmus nem azonos az egoizmussal – az utóbbi magatartásforma Ázsiában is elterjedt. És a Big Data módszere jóval hatékonyabbnak bizonyult, mint az európai országok határlezárási mániája.” [28] Ha igaza van Peter Sloterdijknek, és a politika művészete bizonyos onto-ritmikai programok sikeres megvalósítása, akkor ebben az ázsiaiak valóban verhetetlenek. [29]

A koreai filozófus szerint azonban túlzó a pánik. Még az első világháború után kitört spanyolnáthának sem voltak olyan káros gazdasági következményei, mint a jelenlegi koronavírus-járványnak, noha az összehasonlíthatatlanul több áldozatot szedett. Mindenképpen új fejlemény, hogy a világ hirtelen tele lett ellenséggel. Korábban senki sem gondolta, hogy egy járvány ellen valóságos háborút kell folytatni. A nyugati világban élők feltételezhatték, hogy a társadalomból eltűntek a valódi ellenségek. „A hidegháború a múlté, még az iszlám terrorizmus is Európától távol eső területekre tette székhelyét. Néhány évvel ezelőtt 'A kimerültség társadalma' címmel megjelentettem egy írást. Ennek

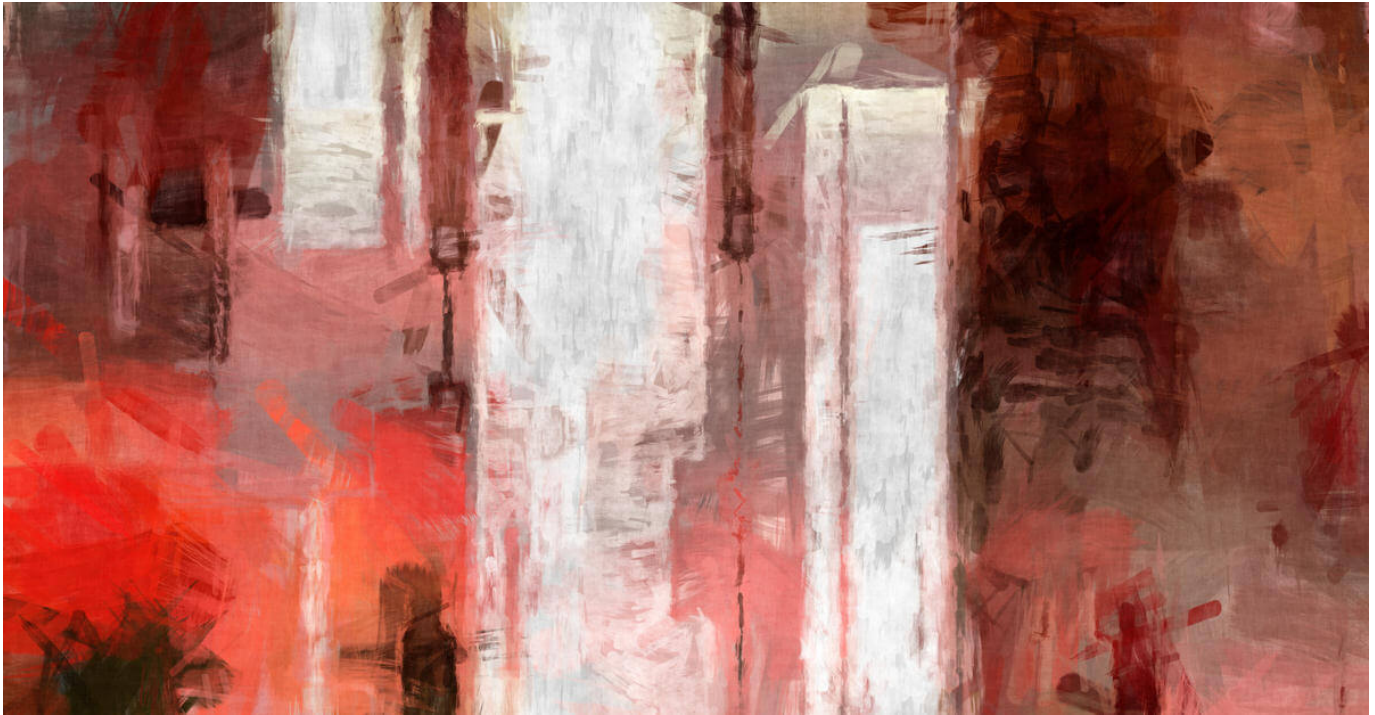
alaptézise, hogy jelenleg olyan korszakban élünk, amelyben elveszítette érvényességét az ellenség negativitására épülő immunparadigma. A hidegháború idején az immunológiailag szervezett társadalomnak az volt az ismertetőjegye, hogy határokat és kerítéseket húzott maga köré, amelyek megakadályozták a felgyorsult tőke- és árumozgást. A globalizáció félresöpörte az összes védelmi gyűrűt, hogy a tőke végre szabad utat kapjon. A széles körben elterjedt promiszkuitás és permesszivitás (vagyis a büntetlen vágykielégítés), amelyek életünk minden területén jelen vannak, szintén kiiktatták az ismeretlen negativitását, illetve magát az ellenséget.” [30] Manapság az igazi veszély nem az ellenség negativitásában, hanem a mérhetetlenné duzzadt „pozitivitásokban”, a teljesítménykényszer, a fogyasztási kényszer és a kommunikációs kényszer maximalizálásában érhető tetten. A totális engedékenység társadalmában a kizsákmányolás is a szabadon választott önkizsákmányolás és ön-optimalizálás formájában virágzik. A repressziót felváltotta a depresszió: a teljesítmény-maximalizáló társadalomban lényegében mindenki maga ellen harcol: saját immunrendszere határait teszteli. S miközben a globális kapitalizmus immunrendszere vészesen meggyengült, egyszer csak berobbant a koronavírus-járvány. Az ellenség visszatért, és vele együtt a kordonokra és határlezárásokra épülő hagyományos terápiák igénye is. Most újra nem önmagunkkal, hanem a „láthatatlan vírussal” csatázunk. „A vírusra adott erőszakos és túlzott pánikreakció éppen a hirtelen ránk tört valóság-sokkal magyarázható. A pénzügyi piacok pánikreakciója is ennek a tapasztalatnak a következménye.” [31] A tőzsdék és a pénzügyi piacok pánikreakciója persze nem vezethető le közvetlenül a koronavírus-járványból. A járvány legfeljebb utolsó csepp a kockázatos hitel- és pénzpolitikában. „A bukás ettől függetlenül is bekövetkezett volna. A vírus csak nyitánya egy jóval nagyobb összeomlásnak. Žižek azt állítja, hogy a vírus halálos csapást mért a kapitalizmusra, és egy homályosan körvonalazott kommunizmus eljövételében reménykedik. De téved. Abban is reménykedik, hogy a vírus megdönti a kínai rezsimet. De ez megint csak tévedés. Semmi ilyen nem fog történni. Kína egyszerűen olyan helyzetben van, hogy a maga digitális rendőrállamát a járvánnyal szembeni küzdelem sikeres modelljeként reklámozhatja. Kína valószínűleg még büszkébb lesz a maga politikai rendszerének állítólagos fölényére. A vírusjárványt követően pedig a kapitalista világ még jobban rátapos a gázpedálra.” [32] A járvány után újra turisták százmilliói barangolják be a világ minden részét. A vírus nem pótolhatja az észet, írja a koreai filozófus. Talán meg az is lehetséges, hogy idővel a nyugati világban a kínaihoz hasonló, digitális rendőrállam jut hatalomra. A filozófusok és a társadalomtudósok inkább csak tapogatóznak. Az egyik szerző inkább pesszimista, a másik inkább optimista forgatókönyvvel számol. Agamben az állandósult rendkívüli állapotot vizionálja. Ha ez

valóban bekövetkezne, írja Byung-Chul Han, az iszlám terroristák legmerészebb álma valósulna meg. De a koronavírus a kapitalizmust sem fogja legyőzni. „Vírus-forradalom még sohasem győzött a világban. Egyetlen vírus sincs olyan helyzetben, hogy forradalmat robbantson ki. A vírus izolál és individualizál. Nem valószínű, hogy a vírus olyan közösségi érzést hoz létre, amely erőssé tesz minket. Így vagy úgy, de mindenkinek a saját életben maradásáért kell küzdenie. A szolidaritás mindössze abban áll, hogy lehetőleg nem megyünk egymás közelébe. De ez nem olyan szolidaritás, amelyről általában álmodni szoktunk...” [33]

a koronavírus megtanította

A francia tudományfilozófus, Bruno Latour szintén a környezetszennyezéssel hozza összefüggésbe a koronavírus járványt. Az *Intő megjegyzések arra nézve, hogy miért ne térjünk*

vissza a válság előtti gazdasághoz [34] címmel megjelent esszéjében meggyőződéssel állítja: a koronavírus-járvány fölött aratott győzelem után nagy hiba lenne visszatérni a környezetpusztító gazdasági modellhez, ami ellen legalábbis eddig hiába küzdöttek a környezetvédő mozgalmak tagjai és az alternatív gazdasági rendszerek bevezetése mellett érvelő közgazdászok, társadalomtudósok. Bármilyen meglepő, a koronavírus megtanította, hogy akár néhány hét is elegendő a gazdaság jelentős részének leállítására vagy legalább lassítására. Az ökológiailag elkötelezett emberek érveit, amelyek megkérdőjelezték a korlátlan gazdasági növekedés kizárólagos érvényességét, a „fejlődésmániások” eddig rendre azzal utasították el, hogy a „haladás vonatát” senki sem képes fékezni vagy másik vágányra állítani, mert a profitmaximalizáló globalizációnak nincs alternatívája. „Csakhogy éppen globalizálódott jellege teszi ezt a híres-neves fejlődést annyira törékennyé, hogy rövid idő alatt akár az ellenkezőjére fordul: először lassít, aztán hirtelen fékez.” [35]

A koronavírus-járvány azt is nyilvánvalóvá tette, hogy nemcsak a multinacionális vállalatok, kereskedelmi hálózatok és az internet „globalizálják” planétánkat: ezek a látszólag önálló elemek összekapcsolódnak más elemekkel, és egy adott pillanatban egységes „egésszé” állnak össze. [36] „A CO₂ a levegőben terjedve melegíti fel az atmoszférát; a vándormadarak mindenfelé elszállítják az influenza újabb variánsait; és az is igaz – bármennyire fájdalmas ezt tudomásul venni, hogy éppen a koronavírus ‘köt össze mindent, ami emberi’, mégpedig a szánkából kiáramló és látszólag ártalmatlan folyadékcseppekkel.” [37] Mintha most a mikrobák tennék fel a kérdést: vajon újra szocializálható-e az emberi nem? Egyelőre a vírusjárvány „piros lámpája” szinte mindennek megálljt parancsolt. A szokatlan és kellemetlen állapotnak talán annyi előnye mégis van, hogy töprenghetünk a vírus utáni újraindulás irányairól. Illúzióink azért ne legyenek, mert nemcsak a globalizációkritikusok törik a fejüket, hanem a globalizáció elszánt hívei is. A globalisták ugyanúgy tisztában vannak a környezetszennyezés pusztító jelenlétével, mint az ökológusok. Ők azonban reménykednek, hogy klimatizált kristálpalotáikba rejtőzve megússzák a planetáris klímakatasztrófát. [38] De mire alapozzák túlélési reményeiket? A választ a szerző *Hol fogunk landolni?* című 2017-es munkájában találjuk. [39] Könyve bevezetőjében Latour idézi Donald Trump 2017 nyarán elhangzott beszédét, mikor az amerikai elnök a 2015-ös Párizsi Éghajlatvédelmi Egyezmény felmondását próbálta indokolni. „Mi, amerikaiak, nem ugyanahhoz a glóbuszhoz tartozunk, mint önök. Az önök

glóbusza talán fenyegetve érzi magát, de a miénk nem.” [40] Rendben, de ha nem ezen a bolygón, akkor hol élnek Trump hívei? Ezek az emberek úgy gondolkodnak, válaszolja Bruno, mintha hatalmas befogadóképességű repülőgépen utaznának, amely szinte korlátlan üzemanyagkészlettel rendelkezik. Csakhogy nem kell túl sok fantázia annak belátásához, hogy ez önccsalás, hiszen mégsem körözhetnek a végtelenségig, valamikor az ő gépüknek is le kell szállnia valahol. Amikor a repülőgép felemelkedik, vagy amikor landolni készül, az utastérben megszólal egy hang: „Hölgyeim és uraim, itt a kapitány beszél.” [41] De ki most a kapitány, és mit mond az utasoknak? Hol fog a gép földet érni? A kapitány természetesen sehol, pedig az utasoknak igencsak nagy szükségük lenne megnyugtató szavakra.

mindent ugyanott
folytatnának

Latour nem új forradalmi mozgalom létrehozásban látja a megoldást. Azt sem javasolja, hogy a globális kapitalizmust hatalmas pörölycsapással kényszerítsük térdre. „Itt már nem a termelési rendszer

újrakezdéséről vagy finom átszervezéséről van szó, hanem a termelés kényszerének mint a világban egyedül érvényes elvnek a megszüntetéséről. Nem forradalomról beszélek, hanem lassú szétporlasztásról vagy apró kockákra bontásról: egyik pixel a másik után.” [42] A hagyományos szocialista elképzeléssel szemben, amely a gazdaság által előállított javak *újraelosztására* koncentrált, eljött az idő, hogy olyan szocializmust találjunk ki, amely a *termelés mint olyan* ellen protestál. Az igazságtalanságot nem lehet kizárólag a megtermelt javak szétosztására korlátozni, mert az igazságtalanság abban is megjelenik, hogy mi, emberek, éppen milyen módon tesszük *termékennyé* bolygónkat. A globalisták láthatóan nem hajlandóak tanulni a koronavírus-járványból sem: a járvány „legyőzése” után mindent ugyanott folytatnának, ahol abba kellett hagyniuk. Pedig a társadalmi távolságtartásnak azt a jelentést is tartalmaznia kellene, hogy ne csak egymástól, de lassanként távolodjunk el az eddig megszokott életformánktól is.

Michel Bounan, francia orvos/ökológus/filozófus a világmentés és a környezetszennyezés összefüggéseiről írt az 1990-es *Az AIDS kora* című könyvében. A HIV-fertőzés terjedését ő is a civilizált ember „mindent megengedő” életmódjával, a világ szegényebb felén élők krónikus „alultápláltságával” és a megállíthatatlannak tűnő globális környezetszennyezés következményeivel magyarázta. [43] „Az ökológiai, gazdasági, epidemológiai katasztrófák és a minden kötöttségtől megszabadulni igyekvő emberek lázadása civilizációnk

pusztulásában fognak egymásra találni.” [44] Bounan a modern, a kapitalista logika törvényeinek engedelmeskedő orvostudományt és gyógyszeripart is felelőssé teszi az egyre gyakoribbá váló világjárványok kitöréséért. Korunk orvostudománya valójában „marionettizálja” az embereket, olyan lényekként kezeli őket, akiknek (vagy inkább amiknek) az immunrendszerét kizárólag mesterséges eszközökkel lehet „karban tartani”. Könyvében kárhóztatja a globálissá terebélyesedő vakcinázási mániát is, amely roncsolja a harmadik világban élő emberek „természetes immunizáló” képességét, és amelynek súlyos természetkárosító következményei is vannak.

Bounant sok kollégája – meglehetősen joggal – bírálta, de részízgabság bőven akad érvelésében. Az biztos, hogy a járványok gyökerei mélyebbre nyúlnak, semhogy egyszerűen csak orvos-egészségügyi problémaként kezeljük a helyzetet. A nyugati ember életformájának egészét kell újragondolnunk.

Folytatjuk

1. Kovács Gábor a múlt év áprilisában (azaz a járvány kezdeti szakaszában) reflektált a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos filozófiai álláspontokra. Írásomban nagyban támaszkodtam gondolataira. Lásd Kovács Gábor: *Facebook és haláltánc*. Liget 2020/4. 4–23. <https://ligetmuhely.com/liget/facebook-es-halaltanc/> ↑

2. Lásd Delanty, Gerard: *Sechs politische Philosophien auf der Suche nach einem Virus*.
<https://www.soziopolis.de/beobachten/gesellschaft/artikel/sechs-politische-philosophien-auf-der-suche-nach-einem-virus/>
 Számos gondolkodó, például Peter Sloterdijk sem tekinti valódi liberális (és egyben utilitarista) álláspontnak a „nyájimmunitás” elérésére irányuló víziókat. A német filozófus jó okkal mondja, hogy a liberálisok rendszerint az „individuális immunitás” elkötelezettjei, és gyanakodva tekintenek mindenféle „kollektivista” megoldásra. ↑
3. Idézi Delanty, i. m. 2. ↑
4. I. m. 2. ↑
5. Erről lásd 'A kivétel mint norma Giorgio Agamben biopolitikai koncepciójának vázlata' című tanulmányomat. In: Kiss Lajos András: *Haladásparadoxonok*. Liget, Budapest, 2009. 23–34. ↑
6. Agamben, Giorgio: 'Lo stato d'eccezione provocato da un'emergenza immotivata', *Coronavirus. Il Manifesto*, 2020. 02. 26. Abban valószínűleg igaza lehet, hogy a „normális jogrend” felfüggesztése mindig kockázatos. Érdekes emlékezni Theodor W. Adorno csípős megjegyzésére 1968-ból. Így kommentálta az akkori NSZK-ban kihirdetett szükségállapotot: az ilyesmivel tanácsos nagyon óvatosan lenni, mert rendszerint „evés közben jön meg az étvágy”. 'Gegen die Notstandsgesetz'. In: Adorno, Theodor W.: *Kritik. Kleine Schriften zur Gesellschaft*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1973. 168. Hasonlóan fogalmaz Kovács Gábor is. I. m. 11. ↑
7. Krastev, Ivan: *Ist heute schon morgen? Wie die Pandemie Europa verändert*. Ullstein Buchverlage GmbH, Hamburg, 2020. 67. Angolból fordította Karin Schuler. ↑
8. Idézi Delanty, i. m. 4. ↑
9. Delanty, i. m. 3. ↑
10. Delanty Anglia mellett Magyarországot nevezi meg olyan államként, ahol dekrétumok útján kormányoznak. Persze az egészségügyi vészhelyzet (a rendkívüli jogrend egyik variánsa) kihirdetése és életbelépése nem azonos a „teljes értékű” rendkívüli állapot bevezetésével, de már ez is a megszokottnál jóval több eszközt ad a kormányzat kezébe, hogy akaratát közvetlenül érvényesítse. ↑
11. Krastev, i. m. 18. ↑
12. I. m. 19. ↑
13. „(...) az autoriter berendezkedésű Iránnak vagy a demokratikus Olaszországnak egyaránt gondot okozott a társadalmi távolságtartás bevezetése, mert ezekben az országokban alacsony az állami intézményekbe vetett bizalom.” I. m. 21. ↑
14. I. m. 27–28. ↑
15. I. m. 29. ↑
16. I. m. 35. ↑
17. I. m. 38. ↑
18. „Ha a terrorizmus aszimmetrikus fenyegetettséget jelent, a koronavírus aszimmetrikus szorongásokat kelt bennünk.” I. m. 42. ↑
19. I. m. 74. ↑
20. I. m. 80. ↑
21. I. m. 80. ↑
22. Idézi Delanty, i. m. 5. ↑
23. Idézi Sfetcu, Nicolae: A travers la pandémie, vers un nouveau communisme? [https://philarchive.org/rec/NICATL?](https://philarchive.org/rec/NICATL?all_versions=1)
all_versions=1 ↑
24. Később Latour ezzel pont ellentétes következtetésekre jut: a konzervatív elkötelezettségű kormányzatok rendszerint arra használják fel a koronavírus-járványt, hogy még inkább stabilizálják a legtehetősebb társadalmi csoportok privilegizált helyzetét. ↑
25. I. m. 5. ↑

26. Byung-Chul Han: *Der Virus-Notstand und die Welt von morgen*. <https://verein-agl.de/wp-content/uploads/2020/04/Byung-Chul-Han-deutsch.pdf> Az írás először a spanyol *El País* nevű spanyol hetilapban jelent meg 2020. március 22-én. ↑
27. I. m. 2. „Ha a z utas elhagyja Peking valamelyik pályaudvarát, valamelyik kamera rögvest felvételt készít róla, és automatikus méri azt is, hogy az illető testhőmérséklete megfelelő-e vagy sem. Ha a testhőmérséklete aggodalomra ad okot, az utast erről rögtön értesítik a mobiltelefonján. A rendszer azt is pontosan tudja róla, hogy éppen hol ült a vonaton.” I. m. 2. ↑
28. I. m. 3. ↑
29. A Sloterdijk által gyakran használt politikai „onto-ritmika” kifejezés lényege: „Aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére.” A német filozófus az egyiptomiak piramis- és csatornaépítéseiben, a középkori keresztes háborúkban, a modern nacionalizmusokban, illetve a különféle totalitárius ideológiákban látja az összehangolt együttcselekvés tipikus példáit. ↑
30. I. m. 5. ↑
31. I. m. 6 ↑
32. I. m. 6 ↑
33. I. m. 6. ↑
34. Latour, Bruno: *Imaginer les gestes-barrières contre le retour à la production d'avant-crise*. <https://liege.attac.org/wp-content/uploads/2020/03/Covid19-Bruno-Latour-gestes-barrieres.pdf> Latour mellett a másik ismert francia filozófus, Jean-Luc Nancy is reflektált a koronavírus lehetséges társadalmi/politikai következményeire. Lásd Nancy, Jean-Luc: *Un trop humain virus*. Bayard Culture Éditions, Paris, 2020. Továbbá Kovács Gábor, i. m. 13. ↑
35. Latour, i. m. 1. ↑
36. Latour új, úgynevezett antropocén korszak eljövételéről ír, ahol a természet egésze, a Föld (Gaia) nem az emberi beavatkozás passzív tárgya, hanem önálló „cselekvő”. Latour, Bruno: *Ágencia az antropocén korban*. PRAE, 2017/1. 13. Ford.: Keresztes Balázs. ↑
37. Latour, *Imaginer...*,1. ↑
38. „Számukra a vírusjárvány újabb jó ok, hogy megszabaduljanak a gondoskodó állam maradványától, azaz a szegényeket védő szociális hálótól, a környezetszennyezés csökkentésére irányuló törvényi szabályozás minden elemétől, és – a lehető legcinikusabban megszabaduljanak a Föld feleslegesnek ítélt népességétől is.” Latour, i. m. 2. ↑
39. Latour, Bruno: *Où atterrir? Comment s'orienter en politique*. Éditions La Découverte, Paris, 2017. ↑
40. I. m. 12. ↑
41. I. m. 45. ↑
42. Latour, *Imaginer...*,3. ↑
43. Bounan, Michel: *Le temps du sida*. Éditions Allia, Paris, 2004 (1990). ↑
44. I. m. 134. ↑

kép | shutterstock.com